

Kapitalizmin Toplumsal Karakteri: Köylülük, Siyaset ve Bilgi İlişkisinin Değerlendirilmesi

Mehmet C. Ecevit

Bu ilişkiyi iki açıdan, Kapitalizmin Karakteri (Ne olduğu; Nasıl bir Toplumsal İlişki Olduğu);

Bunun değerlendirilmesinin de Nasıl bir Toplumsal Zeminde Ele Alınması Gerektiğini ve

Bunun Nasıl Eleştirildiği; Bu eleştirinin Siyaset ve Bilgi Temelinde Nasıl yapılması gerektiğine yönelik düşüncelerimi birkaç noktaya odaklanarak Sizlerle Paylaşmak istiyorum.

Kapitalizm sosyal kuram düzeyinde klasik, Ortodoks modernite anlayışına (paradigmasına) dayanır. Bu anlayışının güncel sorgulanması ya bu yaklaşımın derin bir eleştirisi ya da reddedilmesine bağlı olarak yapılabilir.

Bu eleştirel yaklaşımın odağında birbirleri ile bağlantılı iki ilişki temelinde yapılmasının uygun olduğunu düşünüyorum: Siyaset ve Bilgi

Neden siyaset? Çünkü, toplumsal ilişkilerin değişimi kaçınılmazdır ve de bu değişime toplumsal zeminde müdahale edilebilir. Bu müdahale toplumsal ilişkilerin bilgisi ile yapılır.

Siyasete zemin sağlayan bilginin kaynağı modernite düşüncesinde bilimsel bilgidir.

Modernite düşüncesine paradigmatik her eleştiri bilimsel bilgiye yöneliktir; bu nedenle de siyasetin zeminini oluşturur.

Modernitenin temel varsayımlarına yönelik eleştiriler kapsamında anlam ifade eder. En temel eleştiri noktalarından biri sosyal sınıf anlayışının özcülüğüdür. Onun temeli mülkiyet ilişkileridir; onun kapitalist sistem açısından ortaya çıkış biçimi metalaşmadır. Metalaşma ilişkilerinin

sonucu emek gücünün değer yaratma (değerlenme) koşullarına bağlı olarak sermaye birikiminin aldığı biçimdir. Bu ilişkilerin gerçekleşme biçiminde izlenen her türlü sapma değersizleşme ilişkilerine zemin sağlar ve kapitalist sistemin 'geriliğine' neden olur. Bu geri toplumsal ilişkiler sürdürüldüğü zeminde arzu edilen siyaset ve toplumsal değişimin gerçekleştirilmesi ciddi engellerle karşı karşıya kalır. Kolektif özne sınıf bilincini oluşturarak siyasetin sonucu olan değişimi gerçekleştirme konusunda ciddi sorunlarla karşılaşır.

Bu tebliğin en genel amacı kapitalizmin karakterinin belirlenmesine yönelik kavramsal ilişkilerin neler olabileceğinin sorunsallaştırılarak incelenmesidir. Amaçlanan toplumsal çözümleme ulusal ilişkilerin alt düzeylerini de içeren bir biçimde uluslararası düzlemin çeşitliliğini de içeren bir kapsamda sorgulanmaktadır. Çalışmanın kapsamı toplumsal formasyon düzeyinde ve sosyal kuramın çeşitlenmiş geniş yelpazesini içermektedir. Çözümlemenin somut örneği Türkiye tarımsal ilişkileridir; bir üst soyutlaması Türkiye benzeri ülke ilişkileridir. Bu ülkelerin uluslararası ilişkilere dâhil olma biçimlerini içeren bir biçimde kapitalizmin karakterinin sorgulanması bu tebliğin temel amacıdır.

Bu sorgu Marksist çözümlemeyi kullanırken, kuramın gelişim çizgisindeki tartışmaları ve ulaştığı çağdaş aşamayı dikkate almakta ve sosyal kuramın tartışmalarını Marksist çözümlemeye ne derece dâhil edilebileceğini sorgulamaktadır. Bu sorgu sosyal kuramın modernite-postmodernite ayrışmasında modernite yaklaşımı içerisinde şekillenmekte ve modernite içi eleştirileri dikkate alan ve bu eleştirilere verilen cevapları analize dâhil etmeye çalışan bir kapsamı kullanma çabası içerisinde dir.

Bu çaba Marksizm'in temel kavramlarının güncel geçerliliklerinin sorgulanmasıdır. Bu ele alışı nın temel nedeni hem Türkiye benzeri ülkelerin hem de uluslararası kapitalizmin karakterinin betimlenmesi/analizi açısından ne derece önemli ve geçerli bir sorgu alanı olduğu düşüncesini tartışmaya açma çabasıdır.

Kapitalizmin karakterinin Marksist çözümlenmesinde kullanılacak kuramsal çerçevesinin hangi kavramlarla yapılması gerektiği sorusu bir

başlangıç olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmanın analiz birimi üretimin kapitalist karakteri ve bu birim içinde emek-gücünün sınıfsal konumunun özelliğinin sınıf oluşumu ve sınıf mücadelesi açısından ne anlama geldiğidir.

Sorgunun somut odağı, tarım ve sanayide (enformel sektör) küçük meta üretimi ve ev içi emeği olmakla birlikte, kavramsal ilişkiler belirli sınırlılıklarla ulusal ve uluslararası düzlemi de içeren bir boyut için de geçerli olduğu varsayılmıştır.

Türkiye benzeri toplumsal formasyonların kapitalist karakterinin analizinde sorgulanmasının önemli olduğu kavramsal setler şu şekilde ele alınmıştır: (1) metalaşma, sermayeleşme ve (2) işçileşme ve proleterleşme. Bu süreçlerin analizinde şu kavramların kapitalizm karakterinin sorgusuna dâhil edilmesi gerektiği düşünülmüştür: üretici güçlerin varlığını sürdürme koşulları ('geriliği') ilkel birikim, emek-gücünün verimsizliği ve sermayeye biçimsel tabiiyet kavramları ile kendini yansıtmaktadır. Analizin bu çerçevesinin sermayenin değerlendirme ve değersizleş[tiril]me koşulları altında ele alınmasını gerektirdiği vurgulanmaktadır. Bu ilişkilerin geniş çerçevesini bu çalışmada kapitalizmin farklılaşma koşulları terimi ile betimlenmiştir. Ancak, bu ilişkilerin analize dâhil edildiğinde sömürü, sermaye-birikimi, sınıf oluşumu ve sınıf mücadelesi çözümlemesinin yetkin bir şekilde yapılabilineceği kabul edilmiştir.

Üretici güçlerin metalaşması tartışmalıdır (üretim araçlarının her birinin meta olma koşullarını tam anlamı ile sağlayamamışlardır; örneğin toprak, makine ve diğer üretim araçlarının olgusal olarak metalaşma koşullarında 'özel' sınırlılıklar söz konusudur. İkinci olarak, yetiştirilen ürünler sermaye unsuru haline gelememişlerdir; çünkü, değerlendirme (üretilen ürünlerin piyasa koşulları üzerindeki hâkimiyeti) gerçekleşmemiştir. Üretim araçlarının değerlendirmediği, yani metaların sermayeleşemediği bir durumda üretim biriminin kapitalist karakteri tartışmalıdır. Üçüncü olarak, emek-gücünün metalaşmasında, üretim ve yeniden üretim süreçlerinde (1) aile/hane emeği hala önemli ölçüde kullanılmaktadır; (2) bu sürecin önünde birçok engel (ilkel birikim, üretken olmayan emek ve sermayeye biçimsel tabiiyet) söz konusudur; (3) aile

üyelerinin belirli dönemlerde ücretli işçilik yapmaları bu emek gücünün metalaştığı, dolayısı ile işçi olduğu anlamına gelmez; (4) işletmenin belirli dönemlerde işçi tutması da işletmenin emek-gücü kullanımını açısından işçileştiği anlamına gelmez; (5) aile üyelerinin bazılarının aile/hane üyelerinin bir parçası olarak yaşamlarını sürdürdükleri koşullarda sürekli işçilik yapmaları onların işçileştikleri anlamına gelmez; çünkü bu emek gücünün yeniden üretim koşulları, hanenin geçimlik birçok unsurunu içerir; (6) işletme bir yıllık emek-gücü ihtiyacının tamamını kısmi ve/veya ücretli işçi tutarak gerçekleştirdiği koşullarda, bu işçilerin işçileşme koşulları, kendilerinin bağlı buldukları emek gücünün metalaşmasına bağlıdır. Tüm bu koşullar aile/hane emeğinin kısmen ve/veya tamamen metalaştığı koşullarda bile işçileşmeleri önünde bu ve buna benzer engeller söz konusudur. Bu nedenlerle emek-gücünün bu koşullar altında metalaşması, emek-gücünün sermaye unsuru haline gelmesi ve işletme biriminin de kapitalist çiftçi konumuna gelmesi tartışmalıdır.

Proleterleşmenin Karakteri: Engeller

Bu koşulların aşıldığı, yani emek-gücünün işçileştiği kabul edilse bile emek-gücünün proleter bir sınıf konumuna sahip olduğu düşüncesi gene tartışmalıdır: Çünkü, tarım (??? kırsal alan) işçilerinin, özgür emekçi konumunda, yani, kapitalist koşullar altında, bir üretici güç kategorisi olarak sermaye unsuru haline geldiğini kabullenmek oldukça zordur. Örgütlü bir toplumsal kategori olarak ve de güvenceli üretim koşulları altında emek-gücünü gerçekleştirmesi, yani bir sınıf kategorisi olarak sermaye ile olgusal olarak değil, özsel ilişkiler içerisinde karşı karşıya geldiği çelişkili konumunu çözmeye yönelik ne toplumsal sözleşme yapabilmesinin ne de sınıf mücadelesi verebilmesinin önünde süregelen üretim ilişkileri açısından önemli engeller söz konusudur.

Bu engeller, hem üretim biriminin metalaşma ve sermayeleşme hem de bunun bir parçası olarak emek-gücünün işçileşme ve proleterleşme koşulları, işletme biçiminin kapitalist karakterinin analizinde sermayenin değerlendirilmesi ve emek-gücünün değersizleştirilmesi süreçleri ile birlikte analize dâhil edilmelidir.

Bu durum söz konusu ise, işletme birimlerinin sömürülme ve sermayenin birikim koşulları ve işletmelerin kapitalist karakterinin analizinde, temel alınması gereken sermayenin değerlendirme oranı, sermayenin organik bileşeni ve kar oranları da tartışmalı hale gelir.

Bu durum hem kır hem de kent ortamında ev/hane (eviçi) emeği için de söz konusudur. Kent ortamında eviçi emeğinin sadece ev ile ev dışı emek kullanım ilişkisi olarak değil, hem meta ve sermaye ilişkileri açısından hem de aile/hane emeği ve işçileşme süreçleri açısından kapitalizmin karakterinin çözümlenmesinde oynadığı önemli rol devam etmektedir¹.

Sermayenin (üretim biriminin) değerlendirilmesi ve emek-gücünün sermaye unsuru haline gelmesinde (proleterleşmesinin) analiz hem işçileşmenin kuramsal içeriğine kavuşturulması hem de proleterleşmenin kuramsal anlatımının ne olduğuna karar verilerek onunla ilişkilendirilmesigerekir. İşçileşen emek-gücünün gerçekten özgürleşip özgürleşmediği (emek gücünün temel özellikleri ile metalaşıp metalaşmadığı) ve/veya metalaştığı koşullarda sermaye-emek çelişkisi açısından özgür emekçi koşullarına (örgütlü kitlesel emekçiler) sahip olamadığı ve de emek-gücünün değersizleştirilerek refah seviyesinin baskılandığı koşullarda işçileşmenin proleterleştiğini söylemek zordur. Bu durum hem tarım hem de sanayi işçileri için geçerlidir. Üretim araçlarının ve emek gücünün metalaşma koşullarının sorgusu, metalaşan emek gücünün işçileşme koşullarının, ardından da işçileşme koşullarının proleterleşme sürecini, yani sınıfın temel özelliklerinin, sınıf oluşumununun ve sınıf mücadelesi biçimlerinin neler olduğu ile birlikte sorgulamak gereklidir.

Sanayide metalaşma koşulları, ev içi emeğinin metalaşamaması, küçük üretim biriminin hem aile emeğini kullanması, hem de üretici güçler üzerindeki gücünün ve de ürettiği meta üzerinde hâkimiyetinin sınırlılığı (ürününü değerlendirememesi) farklılaşma ilişkileri açısından yukarıda

---

¹Bu bağlamda kadın emeğinin toplumsal (sınıfsal) konumunun sorgulanmasında izlenen tüm farklılaşma ilişkilerini, üretici güçler ve üretim ilişkileri kapsamında çıkararak, yüzeysel bir betimleme ile 'kendi-kendini sömüren' bir emek kategorisi olarak ele almak ve de bunu üretim birimine taşıyarak, üretim biriminin varoluş koşullarında aile emeğinin önemini marjinalleştirmek, hatta yok varsaymak önemli bir eksiklik olarak görülmelidir.

değınilen benzer sorunsalları içermektedir. Ayrıca, sanayide enformel sektör ve/veya küçük üretim süreçleri de bu farklılaşma ilişkilerinin sınırlılıkları kapsamında değerlendirilmelidir.

Sınıf ilişkilerinin sorgulanmasında sömürü ilişkilerinin niteliğinin merkezi rolü tüm kapsamı ve derinliğı ile ele alınmalıdır. Ancak bu temelde sermaye birikim koşullarının detaylı analizi olanaklı olur. Sermaye birikimi hangi büyüklükte gerçekleşirse gerçekleşsin, vurgulanan çözümlene ayraçlarından (üretici güçlerin gelişim dinamiklerinden(değerlenme, değersizleşme, vb.) ve bunların toplumsal yansımaları olarak militarizm, demokratikleşememe, insan hakları ihlalleri, kültürsüzleşme, örgütsüzleşme, kitleleşememe, siyasallaşamama, vb.) ilişkilerini içermeyen yüzeysel (kuramsal olmayan) bir çözümlenmenin çok yönlü sınırlılıklar içereceğı açıktır.

Bu farklılaşmalar bağımlılık ilişkilerinin bir kaynağı: hem değeri lenememe hem de değersizleşme temeldir; birlikte kapitalist karakteri verir; çok fazla bir şey değışmedi; Detaylar tabii ki önemli; Tabii ki çok önemli niteliksel değışiklikler oldu ama tüm bunlara rağmen farklılaşmalar ihmal edilmemeli bunlarla birlikte hem Marksizm'e hem de sosyal kurama dâhil edilmeli; bu bir bağımlılık sorgusudur;

Kapitalizmin toplumsal karakterinin çözümlenmesinde bu tebliğ iki ilişkili alana vurgu yapmak istemektedir: sosyal kuramın ve Marksist çözümlenmenin gelişim özellikleri.

Marksist çözümlenmenin gelişim dinamiklerinin analizinde şu noktalara yapılan vurgunun temel olduğu düşünölmektedir: nedensellik ilişkisine bağılı olarak Marksizm'e yöneltilen belirlemecilik ve indirgemecilik eleştirisi ve buna bağılı olarak sınıf oluşum ve sınıf mücadelesi koşullarının analizi. Marksizm'e yöneltilen tarihsel metodolojik ve kuramsal eleştirilere güçlü çağdaş cevapların verildiğı ve bunun Marksist kuramı güçlendirdiğı bu sunumun genel ön kabullerindedir. Şöyle ki, birbirleri ile iç içe tarihsel belirleme ve ekonomik indirgemecilikte Marksizm çağdaş yorumu hala tekli nedenselliğı ve özcülüğü (olgusal ve öz ayırımındaki ilişki ve kategorileri) gerçekçi epistemoloji temelinde

kabullenmekte ve eleştirilere cevap verecek bir güçte ve tutarlılıkta savunabilmektedir. Bunu bir yandan modernite söylemi içerisinde kalarak ve modernitenin çok yönlü eleştirisini yaparak gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda, Marksizm'in toplumsal çözümlemesinde kapsam olarak ekonomi-siyaset ilişkisi ve bütünlüğü korunarak, siyaset alanı sorunsallaştırılmış (Frankfurt/Eleştiri); özneye odaklanan ve onun öznelliklerini ön plana çıkaran (ama yapıları marjinalleştirmeye rağmen yapıları inkar etmeyen açılımlarını) çözümlemelerden, özellikle Marksist Feminist Duruş Kuramcılarının açılımlarından yararlanılmış; tarihsel maddeciliğin özgüllüğü diyalektik bir temelde realist epistemolojiye uyarlanmış; ve tüm bu ilişkiler olumsal ve görelî metodoloji ile tutarlı hale getirilerek Marksist çözümlemelere yöneltilen nedensellik, belirlemecilik, indirgemecilik, tarihsellik, diyalektik, özcülük eleştirilerine sosyal kuramın geniş kapsamını içerecek bir biçimde cevap vererek Marksist kuram çağdaş bir zeminde güçlenmiştir.

Marksizm'in felsefi yapısı güçlenmiş, epistemolojik sorgu alanı zenginleşmiş, felsefi çözümlemelerin maddeci içeriği zenginleşmiştir. Özne sorgusu, hem epistemolojiyi hem de ontolojik analizleri daha bütünsel hale getirmiş, Marksizm, çeşitlenen epistemolojik sorgulardan yararlanabilir hale gelmiştir. Tarihsel öznellikler hem tarihin yorumunu hem de ampirik çalışmaları daha güçlü bir biçimde Marksizm'e entegre edebilmiştir. Ontolojik sorgular devrimci özneyi güçlendirmiş; deneyimleri içeren tarihsel çözümlemeler gelişmiş; öznellikler modernite içi çözümlemelere içsel kılınabilmiştir. Marksizm'in çağdaş içeriğe kavuşan klasik yaklaşımı, genel olarak kapitalistleşmenin tarihini özel olarak az gelişmişliğin çözümlemesini güncel hale getirebilmiş; maddeci temelleri realist epistemolojilerle anlam kazanmış; toplumsal ilişkilerin niceliksel ve niteliksel özellikleri diyalektiğin işlevselliği ile soyutlanabilir anlamlı siyasi çözümlemelere zemin hazırlamıştır.

Bu sunumun temel sorunsalı olan kapitalizmin karakterinin çözümlenmesinde, en genel düzeyde, yapı-özne ilişkisinin hem yapılar hem de özneler odağında, toplumsal ilişkilerin tarihsel özgüllüklerinin ve özne-yapı ilişkisinin öznelliklerinin genel olarak olumsallık ve görelilik, daha detaylı bir biçimde durumlara, koşullara, engellere, sınırlara, kısıtlara, yansımalara, öz-yansımalara, deneyimlere/gözlemlere

(empirical) bağılı olduğu kabul edilmiştir. Bu gelişim özelliği ile Marksizm, yapıları en güçlü bir biçimde savunabilen aynı zamanda değişimi (devrimci özneyi) en karmaşık içerikte kurgulayan çağdaş bir kuram olarak bu çalışmada algılanmaktadır.

Bu tebliğin kuramsal kaygıları kapsam olarak Osmanlı toplum yapısının, Türkiye Cumhuriyetin kuruluş yıllarının, 1980lere ve sonrasında temel özelliklerinin sorgulanmasında işlevsellik kazanabileceği düşünülmüştür. Osmanlı toplum yapısının ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarının özelliklerini vurgulamadan Kuruluş yıllarından 1980'lere gelen süreç ve sonrası dönemlerin özelliklerinin kısa ve öz bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılan analize yönelik bazı ip uçları verebilir.

Kuruluştan 1980'lere:

Cumhuriyetin kuruluş yıllarından 1980'lere gelen süreç genel olarak değerlendirildiğinde, ithal ikameci uluslararası hegemonyanın belirlediği dayatmalar, ekonominin toparlanmasına, siyasetin oluşmasına (çok partili temsil sistemi, dinamik dernekleşme ve sendikalaşma), sınıfların (işçileşmenin) belirginleşmesine, toplumsal değişimin hızlanmasına (kentleşme, göç), tarımsal ilişkilerin muhafaza edilmesine rağmen ciddi bir farklılaşmanın (metalaşma, mülksüzleşme, emek gücünün çeşitlenmesi, vb.) gerçekleşmesine, üretimin ve devletin muhafazakâr zeminde kurumsallaşmasına, toplumsal düşüncenin geniş yelpazesinin sınırlı alanlarda kutuplaşmasına, askeri müdahalelerle şekillenen siyaset-ekonomi bütünlüğünün belirginleşmesine, uluslararası ilişkilerin çoğulcu olmayan hegemonik baskısının güçlenmesine, ulus-devlet inşasında etnik yapıların muhafazakar temelde baskı altında tutulmasına, vb. neden olmuştur denilebilir.

1980 sonrası oluşan temel değişikliklerin yarattığı toplumsal ilişkilerin bazılarında bahsedecek olursak: küçülen ama varlığını koruyan bir devlet yapısının oluştuğunu; serbestleşen ekonomik yapının burjuvaziyi güçlendirirken bağımlı hale getirdiğini; imalat sektörünün büyük ölçüde durgunluğa itilirken hizmet sektörünün oransız ve uyumsuz bir biçimde geliştiğini, finanslaşmanın imalat sektörüne zemin sağlamaktan öte, ticaret ve hizmet sektörlerini bile ciddi bir biçimde desteklemeyen,

kentsel rantları pompalayan balonlara zemin hazırladığı, küresel ortaklıkların mevcut ulusal ekonomik örgütlenmeleri hedefleyen stratejilerinin sermaye yapısını güçlendirmeden uluslararası bağımlılığı arttırdığı; ekonomi-siyaset bütünlüğü kapsamında siyasetin ön plana çıkartıldığını; demokratikleşmenin ve refahın sağlanamadığını ve yoksulluğun arttığını; göç ve kentleşmenin temelsiz ve tutarsızlıklarla hızla geliştiğini; tüketim ilişkilerinin hegemonyasının arttığını; vb. söylemek mümkün görünmektedir.

Tarımsal ilişkilere gelince: devletin tarımsal ilişkileri destekleyen yapısı büyük ölçüde kapsamını ve içeriğini azaltmıştır. Bu durum üretim yapısını çok yönlü olumsuz etkileyerek uluslararası bağımlılığı artırmış ve tarımda mülksüzleşme hız kazanmıştır. Gelineen noktada, tarım modernleşememiş; toprak mülkiyeti sorunları çözülememiş; toprak reformu yapılamamış; kooperatifleşme başarısızdır. Sermayenin tarıma dolaysız girişinde önemli gelişmeler yaşanmış (sermaye ortaklıkları, tohuma dayalı hegemonyanın güçlenmesi, vb.) ancak sözleşmeli çiftçiliğin etkinliği sınırlı kalmıştır.

Uluslararası ilişkilerin değişim özellikleri incelendiğinde, genel olarak bunun bir dönüşüm oluşturmadığı söylenebilir. Uluslararası ilişkilerin gelişmesine rağmen ulusal ilişkilerin hala önemini koruduğu;

Sonuç olarak denilebilir ki, genel olarak yüz yıla yaklaşan Cumhuriyet tarihinde, özellikle 1980 sonrası dönemde kapitalist oluşum ve gelişme çizgisinde hem de tarımsal ilişkilerde önemli değişimler söz konusu olmuştur. Ancak, kapitalist ilişkilerin karakteri büyük ölçüde gerilik ve bağımlılık temelinde varlığını sürdürmüştür.